

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ԻՐԱՅԻՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ, ԱՂԳԱՅԻՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏԻՐԱԿԱՆ

Տարեկան գին կանխիկ զեշ 100
Վեցամսեայ " " " 52 1/2
Պայման դուրս գալուստ Լուս
գիրքուն փոխարին ծախքը
առնողին վրայ է:
Այս Լուսը կը ամեն շաբաթ
օրերը կը հրատարակուի:

Իր շահին համար լուր մը հրա-
տարակել ուզողը պիտի վճարէ
ստղին 40 փարսյ:
Կրթական գրոց ծանուցումը
ձրի է:
Դուրսէն եկած նամակներուն
փոխարին ծախքը խրիողը պի-
տի վճարէ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՕԼԻՍ 15 ՓԵՏՐՎԱՐ

Սեփազոր տէրութեան եկամտից վերակալու
նախարարին (Ստիլե մուշրիին) փոխվերուն պատ-
ճառաւը վեհափառ ինքնակալին բարձրագոյն դու-
ռը խրկած հրովարտական թարգմանութիւնն է:

«Իմ վեհամասն վեղար:»
«Եկամտից վերատեսուչ գտնուող Նախարար փա-
շայն քանի մը դիպումներու համար հանգչելու և
շունչ առնելու կարօտ ըլլալով ձեր կողմը գրելով
յայտնել էր: Եւ իրեն այն պաշտօնէն ետ քաշուելը
աղբերակ էր: Եւ ասոր համար փոխվելը պէտք եղած
էր: Եկամտից վերատեսուչութիւնը մեծ և կարեւոր
գործերէն ըլլալով, և ամէն բաներուն ուղղված կեր-
պովը առաջ երթալը ասով, և ասոր ալ ըստ պատ-
շաճի նպոյիցը այս գործոյ վերակալու գտնուող
անձին ընտրել և տեղեկութեամբ գլուխ ելնելը
յայտնի ըլլալով, և վեղարութե խորհրդական (առ-
տարութե միւսմէշարի) Ստիլե Եֆէնտին ալ մինչեւ
հիմա գտնուած այսքան մեծամեծ և կարեւոր գործ-
քերուն մէջ իրեն շնորհալիութիւնը և հմուտութիւնը
ցուցուցած նախարարներէն ըլլալով, յիշեալ Եֆէն-
տին մուշրութեան և վեղարութեան աստիճանին
բարձրասլով, և եկամտից տեսուչութեան գործը ա-
նոր յանձնուելը մեր առաջը չգործ դրվեցաւ, ինքն
բարձրագոյն դուռը խրկուեցաւ: Բանը անոր ծա-
նուցանես: Եւ վերջիցեալ Նախարար փաշայն ալ ո-
րովհետեւ շատ ատենէ ի վեր տէրութեան գոր-
ծոյ մէջ աշխատաւոր նախարարներէն է, անոր ալ
պէտք եղածին չափ եկամուտ որոշուի: Ետուած
ամենակալ ամենուն ալ գործքերուն յաջորդութիւն
տայ, ամէն:

«Նկէց առաջ Քոնեա նահանգին կուսակալ
Պէքիր Սամի փաշայն տէրութեան բարձրագոյն հը-
րամանաւ պաշտօնէն ելած էր, և Պրուսա նաու-
րու հրաման առած էր: Ինչպէս այս հրամանին հը-
նաղանդելով Քոնեայէն դէպ ի Պրուսա ճամբայ ե-
լաւ, բայց միանգամայն բարձրագոյն դուռը աղեւ-
տափր ալ խրկեց որ շատ ատենէ ի վեր Սայրաթա-
ղաքէն դուռը ելած ըլլալուն համար պէտք է իրեն
քանի մը առանձին տնտեսական գործերը կարգի
դնելու վրայօք Ստամբուլ գալը: Եւ ասոր յատուկ
հրաման կ'ուզէր: Ետոր այս աղբիւրը բարձրագոյն
դուռը մեծագոր ինքնակալին ծանուց. որ իրեն բնա-
կան առատագութե բնութեամբ համեմատ զե-
ջու յիշեալ Սամի փաշայն խնդրելը կատարելու:
հրաման ըրաւ որ Պրուսա երթալու հրովարտակը
փոխվի: Եւ ուրիշ հրովարտակով մը հրաման ըլլայ որ
գայ Ստամբուլ նստի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՂԳԱՅԻՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Հայաստանի մէջ

«Գամբ մեր լեզուին համար: Կը յուսամ թէ
բային մէջ շատ աշխատութիւն չէր ունենար: Բայց
անոնքին մէջ շատ ներդրութիւն պիտի քաշէր: Եւ պէտք
է վարպետութիւն բանեցնել որ այս բանը գլուխ
հանելու կարող ըլլայ: Քանզի քարտի պէս արուեստ-
տական բառեր անասուններուն և թռչուններուն և
խոտեղաններուն վրայ, ամէն լեզուի մէջ պահու-
ն է: Ինչպէս այն, որ հայերէնին մէջ ճաշկալիս կամ
գիրքաւոր կ'ըսեն. որ յիշուի բուն անուն ալ ու-
նի, շինուած անուն ալ ունի: Եւ ինչպէս արծիւին
տառիկներէն լեզուին մէջ լալանակի կ'ըսեն, որ նա
պատուակ ուսողը ըսել է: Եւ պարսկերէնը նուազա-
տախի լալանակ կ'ըսեն, որ ինչ աղանջ ունեցողը ը-
սել է: Խոտեղան մէջ ալ կայ: Ինչպէս լեւանի «եր-
ըսուածը, որ է ինչ լեւան, արաբերէնէն: Եւ ինչ
պէս որ հայերէնին մէջ ալ խօսակ կ'ըսվի արաբա-
նալ»

«Նշանները հայաստան լրագրոյ մէկին մէջ պատ-
մեցին որ տէրութեան բարձրագոյն դուռը տէրու-
թեան հարկաւոր թուղթերը պահելու համար քա-
րուկի շինուածով մէկ գանձարան մը պիտի շին-
վի, և ինչպէս խալիֆ անուանով: Եւ այն թղթերուն պահ-
պանութիւնն ալ մէկ զատ պաշտօնատարի մը պիտի
յանձնուի: որ պիտի ըսվի Եփրատ Գրիգոր: Եւ ինչեալ
գանձարանին շէնքը լրմննարու մօտեցած ըլլալով
պաշտօնատարն ալ ընտրել պէտք էր: ուստի բարձ-
րագոյն խորհրդարանի Գրիգոր Եփրատ Եփէնտին
փորձ և ասանկ գործերու բաւական մարդ ըլլալը
ճանչցուելով այս արժանապատիւ պաշտօնատարս
Սեփազոր ինքնակալին բարձր հրամանաւը Եփրատ Գ-
րիգոր եղաւ: Եւ անոր տեղը մէքթուպի եղաւ Սահ-
մուտ պէկ Եփէնտին: որ ամբողջ խալիֆէն էր:

Նշան շաբաթ հրատարակուած Հայաստան ը-
րագրոյն մէջ բերանց առնուած սխալ լուրերուն
հետեւեւելով գրուած էր որ Սահմուտ պէկը Եփրատ
Գրիգոր անուանեցաւ: որ սխալ է: շնորհիւ հոս գը-
րածին է: որովհետեւ տէրութեան խալիֆ Եփրատ
Եփէնտին առնել է: Ետորպէս նոյն լրագրոյն մէջ գը-
րած էր որ հաճի Սահմուտ Եփէնտին բարձրագոյն
տիւ փոխարքայի Գրիգոր անուանեցաւ: այս ալ
սխալ է: այն պատիւը հաճի Սահմուտ պէկ Եփէնտին
ին տրուեցաւ: որ առաջ Եփրատ Գրիգոր էր:

Սեփազորի Գրիգոր եղաւ Սահմուտ Եփէնտին,
որ առաջ Եփրատ էր: Եւ ասոր տեղը Քոնեա Եփէն-
տին Եփրատ ըլլալով որ առաջ կառավարութեան ա-
տենին առաջին թարգմանն էր, այս պաշտօնն ալ
արվեցաւ Սահմուտ Եփէնտին:

«Սեփազոր ինքնակալը քանի որ բանի մը համար
բարձրագոյն դուռը հրովարտակ կը խրկէր նէ, հըռ-
վարտակը կարգապահելէն ետքը թէպէտ շատ բարի և
գովելի տարութիւն մըն էր որ ինքնակալին կենա-
ցը և յաջորդութեանը համար աղօթք կ'ըլլար, բայց
այս աղօթքն ընելու յատկացեալ պաշտօնատար մը
չըլլալով պէտք եղած ատենը մօտ տեղի միկիթինե-
լուն մէկուն խալիֆ կը կանչուէր, և ըստ պատշաճի
աղօթքը այն կ'ընէր: Ետոր այսպէս ըլլալը անպա-
տէհ բան ըլլալուն համար պատշաճ տեսնուեցաւ
որ այս բանին մէկ յատուկ պաշտօնատար մը գըրվի
Գրիգոր Եփէնտին անունով: Եւ այս պաշտօնն կատարե-
լու յարմարաւոր անձ մըն ալ ընտրեցաւ, որ էր Սա-
մանի միկիթին խալիֆ Եփրատ Եփէնտին: Եւ ասոր
հաստատութեանը համար առանձին աղբիւրագրով
վեհափառ ինքնակալին հրամանը ուղեցին: որ ա-
մենայն յօժարութեամբ պէտք եղած հրամանը և
հաստատութիւնը տուաւ:

«Երբեք հրաման եղաւ արդարութեան բարձ-

րագոյն ատենին որ երեւելի քաղաքներուն մէջ տե-
ղի եղած ճամբաները ըստ արժանեցն շինուին և
այն ճամբաներուն լաւագոյն ապահովութեանը հա-
մար ալ ինչ միջոցներ կրնան ըլլար նէ անոնք ալ
գործի գրուին, ուստի յիշեալ բարձրագոյն ատե-
նը այս աղբիւրին հրամանը կատարելու համար կը
խորհի և կ'աշխատի: Ստիլե խորհրդին անանկ
որոշուեցաւ որ նախ թուապուզանէն խորհրդում
և խորհրդէն Քոնեայէն եկած ճամբաները բարե-
կարգեն որովհետեւ այս չորս քաղաքը առեւտու-
րի երեւելի քաղաքներ ըլլալուն շատ մեծ օգուտ
պիտի ընէ Տաշկատանի վաճառականութեանը:

«Երբեք նախնիքս թիւերուն մէկովը ի-
մացուցին որ ծովային և զինուորական գաղութի
տիր աշակերտներէն քանի մը հոգի Եւրոպայ պի-
տի խաւրուին իրենց ուսմունքը հան կատարելու
գործելու, խալիֆ անունը վերջին շոգենաւով յի-
շեալ երկու գաղութէն 17 աշակերտ մեկնեցան սա-
կէ մէկ կէսը Քոնեա և մէկ կէսն ալ Փարիզ ե-
րթալու համար:

«Տաշկատանի և Յունաստանի մէջ պատահած
վեճը տակաւին Օսմանեան տէրութեան խաղաղու-
մէր նախարարներուն անգագար զբաղուելուն ա-
ռարկայ մըն է: Քիւլիէ անուն գաղղկացի կառա-
վարութեան պատերազմական շոգենաւը որ այս օ-
րերս Յունաստանի տէրութեան այս գործին յատ-
կապէս ծառայելու կարգադրուած է, անոնք երեք-
շաբթի Քիւլիէն հոս հասաւ: Եւ ինչպիսի աղբիւրին
խորհրդարանը այս շոգենաւով երկու նամակ խա-
րցելու որ այս տեղ գտնուող գործակալին: Եւ ինչ
մակնելուն մէկը Սահմուտ Եփէնտինը կը գրէ վեհա-
փառ Սահմանին, մէկն ալ աղբիւրին խորհրդարանը
կը գրէ այս տեղի արտաքին գործոց պաշտօնատար
վեհափառ Սահմանին: Իսկ որովհետեւ միջոց
որոշուած երեք օրին մէջ այս վեճը հոն չի կրցաւ
վերջանալ: ուստի բարձրագոյն դուռը կողմէն Սահ-
մա գտնուող, Պ. Քոնեայի Սահմանին գործա-
կատարը իւր բոլոր պաշտօնէններովը հոս գառնա-
լու պարտաւորեցաւ Քիւլիէ շոգենաւով իւր տե-
րութեանն առած նամակին համեմատ: Պ. Քոն-
եային հոս հանելուն պէս բարձրագոյն դուռը
գնաց բարձրագոյն փոխարքային և արտաքին գոր-
ծոց պաշտօնատարին հետ այս գործին վնասով տե-
սութիւնն ընելու:

Եւ ինչ օրագիրը, որ ամէն օրագիրներէն առաջ
հրատարակեց այն յայտարարութիւնը որով գանդատ
կ'ընէ Պ. Քոնեային Սահմանին արտաքին գործոց
պաշտօնատար Պ. Քոնեային Սահմանին թագաւորին
պալլէն մէջ իրեն հետ նախատական կերպով վարվե-
լուն վրայով, հետեւեալ խորհրդածութիւնները
կ'ընէ:

«Բարձրագոյն դուռն կողմանէ Սահման գտնու-
ող Պ. Քոնեային անանկ կարծեց որ իւր պարտաւո-
րութիւնն է չտորաբերել Քոնեայի ճամբու-

ղին: Եւ նուազատ մօտ օրերս մէկ շաբաթուրթեանս
մէջ պիտի լինէ երգիւն ըսի:

«Ինչպէս որ ըսի՝ նորէն կ'ըսեմ. թէ որ դուք
վարպետութիւն չի բանեցնէր նէ՝ գլուխ չէր կըր-
նար ելնել: Ետորպէս վայելուչ բառեր շինել կ'ը-
լայ: որ ասանկ կը լրմնեցնէր: Եւ մէկ անունի մը
կարօտութիւն քաշելու ըլլալով առաջին գիմելու
տեղերէնից պարսկերէն լեզուն է: քանզի պարսկե-
րէն լեզուն մեր լեզուին խիստ մօտիկ գրացին է:
ինչպէս քիչ մը նշանակեցինք: Եւ պարսկերէն և
տառիկներէն բառերը մը կայ, անունը ինչպիսի
կ'ըսվի: այն ալ ձեռք առնէր նէ խալիֆութիւն կը
նէր: Երբեք հայերէնին մէջ պահու- բառ ըլլալ
նէ՝ պարսկերէնէն առնել կ'ըլլայ: Եւ հոն ալ չի գը-
նալ նէ՝ վայելուչ բառ չինելով բառերը կա-
տարեալ ընելը կարելի կ'ըլլայ: Եւ հայերէնի մէջ
չի գտած բառերնից հարկաւորապէս պարսկերէնին
մէջ նայեցէք: Թէ որ յարմար բառ մը գտնուի նէ
առէք: պարսկերէնին մէջ չի գտնուող ետքը ու-
րիշ լեզուի գիմելը՝ դուք գիտէք:

«Ինչի հարցնէք նէ՝ քանի մը հանրային նիւ-
թերուն անունները լատիներէնէն առնելը յարմար
կը տեսնուի: նմանապէս քանի մը խոտեղաններու
անունները ալ: Ստիլե անունները պարսկերէնէն գտնու-
նէ պարսկերէնէն առնելու: Եւ նէ մէկ կերպով մը
քարտ բառով շինելու է: Քանզի մեր լեզուն կորս-
նալ»

ված լեզու մըն է: դուք պիտի նորոգէք: Եւ դուք որ
տպէք նէ սոլթան-իւն կ'ըլլայ: Եւ դուք կատարեալ
կ'ըլլայ: Եւ մի թէ լեզուն ինչպիսի մի: Շատ
ժամանակ չընէր, Գոսանդի լեզուն նորոգեցին և ա-
նուշուցին: Եւ հիմա բոլոր Եւրոպայ այն լեզուին
կը փափաքի:

«Եւ քրիստոնեան անուն ըսածինս՝ Եփրատ-իւն (տու-
գաբանութիւն) ընդունող բառ մըն է: Բնական ա-
նուն ըսածինս՝ Եփրատ-իւն չընդունող բառ է: Եւ
մա հայերէնի մէջ պէտք բառը չիկայ: որ պարսկա-
հայեր պիտի կ'ըսեն: Պարսկերէն լեզուին մէջ պարսկե-
անունն է պրո-պ: Թէ որ ուզուի նէ՝ հայերէնին մէ-
ջն ալ պրո-պի կրնայ ըլլալ: Իմ գիտածս, պրո-պի
հայերէն անուն չունի: Թէ որ ունի նէ՝ չեմ գիտէր:
Իարձեալ: Խալիֆ բառը հայերէն չունի: Յիշուի
պահլի կ'ըսեն, բայց պահլի Խալիֆ: Եւրոպայ լա-
ւալիս կան որ ճամբորդները հոն կ'իջնան, և պահ-
լի տէրը ճամբորդին ուտելը և խրմը կու-
տայ, և ճամբորդը հոն կը պառկի: պահլի բառը ա-
նոր կը վայել: Խալիֆ բառն Եփրատին վայելուչ ա-
նուն կ'ըլլայ Եփրատ-իւն, պահլի-պահլի: Եւ յարմար օ-
րինակի համար գրվեցաւ: մնացածը դուք գիտէք:

Նոստալ Ժամայ
Երանաւ Երո:

Լճերիկայի կառավարութիւնները ասոնց հետ վա-
ճառականութեան դաշնակցութիւն մը ընելու չի
յաջողեցան : Եւ Վրաստանի տէրութիւնը՝ Սեփի-
նաւապետին հրամանին տակը եղած չորս հինգ կը
տոր պատերազմական նաւ խրկելով վաճառականու-
թիւր կարգին գնելու ջանք ըրած իբէն , վերայիշեալ
տէրութիւնը իրեն հին սովորութեանը համեմատ
օտարազգի մարդոց իր երկիրը մտնելը արգելելը
հաստատ բռնած ըլլալուն համար՝ յիշեալ նաւերուն
վրայ թնդանօգ կը նետէ ծովեզերքը մտնելու թող
չի տոր :

« Երկէջ երկու տարի առաջ՝ Վրէժմէնի տէրու-
թիւնը Լաբունիայի տէրութեան կողմը յատուկ
գիր խրկած ըլլալով՝ յայտնէր էր որ , Լաբունիայի
տէրութիւնները անոնց հետ առուտուրը և վաճառ-
ականութիւն ընելու շատ ինչ և փափայք ունին .
և թէ որ Լաբունիայից որ քանիս հեռանալու ու-
ղեն նէ՝ Լաբունիայի տէրութիւններուն պատճառ մը
առած պիտի ըլլան որ իրենց վրայ յարձակին . և ի-
րենք ալ չնայուցող պէս խել մը փնտնելու պիտի
պատահին . և վերջապէս կամայ ակամայ չնայուցող
ընդունանքին պէս իրենք ալ վաճառականութեան
պայմանագիր մը պիտի ընդունին , ուստի խոհեմաւ
թիւնը այն է ըստ , որ բանը այս աստիճաններուն
չի հասած՝ այս բանը կարգին դրով :

« Վրէժմէնի տէրութեան այս գրութեանս պա-
տասխան չի հասաւ չարունակ երկու տարի . անանկ
որ՝ կարծիք ալ եղաւ որ այս գիրս Լաբունիա հա-
սած չէ . բայց հիմա յիշեալ տէրութեան կողմանէն
ասոր պատասխանը եկաւ : Եւ որ մէջ կը գրեն որ՝
առաջուց ի վեր այն թագաւորութեան երկիրնե-
րուն խաղաղ և հանգիստ կառավարութեան պատ-
ճառ՝ հին կերպերէն և սովորութիւններէն բնաւ
չի հեռանալին ըլլալը գիտցովեւ՝ ասկէց ետքն ալ
այն սովորութիւնն հեռանալիք չունին . և իրենք
չնայուցող գրութեան եկած փնտնելէն վախոյզ մար-
դիկ չեն . և իրենց կենցաղագիտութեան սկզբուն-
քը (բօլիգիքանին) չնայելներուն պէս չըլլալէն
զատ , իրենց յօթարութիւնը աւելի է . և չնայել-
ներուն վտանգելուն պատճառը այն էր , որ Վան-
դօն քաղաքը օտարազգի մարդիկ ներս առին , և հա-
մարձակ առուտուր ընելու ազատութիւն տուին :
Եւ այս պատասխանս տալէն ետքը՝ ծովեզերեայ տե-
ղերնին ալ ամրացնելով յայտնի ըրին որ ասանկ վա-
ճառականութեան պայմաններու բնաւ հաճելու
չեն » :

Ղեկավար հալափա՝ ըստած Տաճկական օրագիրը՝
այս լուրս հետեւեալ կերպով կը գրէ :

« Լաբունիայի տէրութեանց շատը՝ Չինաստանու
արեւելեան կողմը գտնուող Լաբունիայի տէրու-
թեան հետ վաճառականութեան դաշնագրութիւն
մը հաստատելու սէր և փափայք ունենալին ասկէց
առաջ ծանուցեր էինք : Թէպէտ Վրէժմէնի և Վր-
աստանի տէրութիւնները այն կողմերը չորս հինգ
նաւ խրկելին , բայց ասանք ալ ուղղանին չի կրնալով
ընել՝ ետ դարձան :

« Երկէջ երեք չորս տարի առաջ՝ Ինկիլիզի տե-
րութիւնն ալ յիշեալ տէրութեանը կողմը գիր մը
գրեց որ , վաճառականութեան դաշնագրութիւն մը
ընեն , և Լաբունիայի տէրութեան վաճառակա-
նութեանը դուռը հին ժամանակներէ ի վեր Լա-
բունիայի տէրութիւններուն մէջէն միայն Վրէժմէն-
ի տէրութեանը բացված ըլլալուն համար՝ յիշեալ
գրոյն թարգմանութիւնը հան գտնուող Վրէժմէնի
վաճառականներուն յանձնուեցաւ :

« Բայց անանք չուզելով որ իրենցմէ զատ ուրիշ
ազգ մը Լաբունիայի հետ առուտուր ընէ , յիշեալ
գիրը Ինկիլիզներուն դրածին հակառակ մարդ մը
թարգմանեցին . և անանկ խրկուելով , ասոր շուտով
պատասխան խրկել պէտք չէ ըսվեցաւ . ուստի գը-
րոյն պատասխանը երկու տարի ուշանալէն ետքը՝
հիմակալն խրկած պատասխանին ալ ամէն կերպով
Ինկիլիզներուն դրածին հակառակն էր : Լաբունիա-
յիներուն մէջ Ինկիլիզի տէրուն գիտցող չըլլալով՝
Վրէժմէնիներուն մէջը իր տէրութեանը կամայք
համաձայն ըլլալու կերպով թարգմանեցին :

« Երկայ յայտնի բան մը ըլլալով , այս անգամ
Ինկիլիզի տէրութիւնը Լաբունիայեցոց լեզուին հը-
մուտ մէկ չինայի մը ձեռք տրեմն գիր մը գրելով
մէջը խնայուց որ , ասկէց երեք չորս հարիւր տարի
առաջ իրենք ալ Վրէժմէնիներուն պէս Լաբունիա-
յիներուն հետ առուտուրի վրայք դաշնակցութիւն
ունեցած իբէն Լաբունիայի մէջ պատահած մեծամեծ
խառնակութիւններուն և պատերազմներուն պատ-
ճառաւը վաճառականութեան հարգապատիւութիւն
նը կարող երաւ հարկ եղաւ . և հիմա Լաբունիայի բո-
լոր տէրութիւնները խաղաղ և հանգիստ ըլլալով
նրն վաճառականութեան զատ բան ու գործ չուն-
ին : Եւսնք պատմելէն ետքը վաճառականութեան
վրայք դաշնի գնել կ'առաջարկէ . և չնայուցող պա-
տահաճ մէկ քանի բանը պատմելով՝ Լաբունիայի

ներուն աչքը վախցնելու պէս խօսքեր ալ գրելով
այս գիրս նայն տէրութեանը խրկեց » :

Թաւաթի վախցնելի պատմանն նայելով՝ Վրէժմէն-
ի կամք ունի որ ուրիշ եւրոպացի տէրութիւննե-
րն ալ Ղաբունի հետ հաւուտուր ընեն : Ընդհան-
րապէս ըստածին նայինք նէ՝ այս բանս չի քաղցը-
ներու համար Վրէժմէնի խարդախութիւնն ալ կը
բանեցնեն : Եւսնք որ շատակ ըլլալը չեմք կրնար ու-
րիշէլ . բայց հիմակալն պատմութիւններուն վը-
րայք ժամանակակից մարդոց վիպութիւնը ասանկ
իրարու հակառակ ըլլան , և աղբային ատելութեան
ոգի տեսնուի մէջերինն նէ , Բնչպէս հին բաներուն
վրայք ժամանակակիցներուն պատմութիւնը յար-
գի պիտի սեպմը : Թէ որ Ինկիլիզներուն Ղաբուն-
ի խրկած նամակներն և Վրէժմէնիներուն խարդախու-
թեամբ չնեմ թարգմանութիւնը երեւան ելէ նէ՝
պատմական աստիճաններուն ամէնէն ստույգը կ'ըլլայ :
Եւսնք համար հին արձանագրութիւնն և յիշատա-
կարաններուն վիպութիւնը պատմութեան համար
հաստատուն է . անոր համար հին հաւատարիմ պատ-
միչներն ալ , (Բնչպէս են մեր խորհրդային և ուրիշ
ները) , իրենց պատմութիւնները գիւտական և մե-
հեռական արձանագրութիւններէն կ'առնեն . որ
ստու չեն վերցնեն : Եւսնք ճշմարտորդ դրամե-
րէն և քարի վրայ փորագրած յիշատակարաններէն
կ'առնուի . բայց ասանք ալ պատմութիւնը ամէն
պաբաղայով լման չեն սորվեցնեն :

— Պատկերայի Սուլէք քաղաքը Չինաց լեզուի
գաստուն Պ . Նիւմանը Չինաց երկրէն գիր առեր
է . որուն մէջ այս տեղեկութիւնս կայ որ՝ Լաբու-
նիայի միացեալ նահանգաց կառավարութեան կող-
մէն երկու հաւ պատերազմական նաւ առագաստ
բացեր ձամբայ ելեր են դէպ ի Ղաբունի Լէտօ ըս-
ված կղզին , որ Ղաբունիներուն հետ առուտուր
ընելու ձամբայ մը բանան : Թէ որ այս բանը խա-
ղաղութեւ ձամբով չի յաջողի նէ՝ Լաբունիայի պա-
տերազմ բանալու անգամ միայք ունին Ղաբունեաց
վրայ , որ այս բանս քաղցընեն :

ՉԻՆԱՍՏԱՆ : Եւսնք ընդարձակ երկիրս՝ պարզ
տեսութեամբ մը մտածելու ըլլանք նէ՝ մեղին շատ
հեռու ըլլալով , այս տեղի եղած լուրերը մեր շատ
հոգ ընելու բանը եղած պիտի չըլլան . բայց վաճառ-
ականները գիտեն որ ասանկ հեռաւոր երկրի մը
վրայ տեղեկութիւն ունենալը որքան պիտանի է .
որովհետեւ Լաբունիայի ձեռագործներուն (մանի-
ֆաթթուներուն) մէկ մասը հան կը ծախուի . որ
թէ որ այն տեղ ասոր առուտուրը կոտորելու ըլլայ
նէ գնայն կողմանէ ուրիշ տեղերու առուտուրէն
ալ արաբներութիւն կ'առնենան , ելլել ինչնալ կ'ը-
լլայ : Ինկիլիզը շատ աֆիօն կը խրկէ չինաց երկիրը ,
և աֆիօնը փաթը Երկայի քանի մը տեղերուն յա-
տուկ շահաւոր բերքն է . մասնաւորապէս՝ Երկին
գարահիսարի և Կէլիէի : Զեղհատանի կողմերը ,
մանաւանդ Կիսկաբուր գտնուող հայազգի վաճառ-
ականներն ալ չինաց հետ առուտուր ունին . և ա-
սոնց առեւտուրը Ինկիլիզներուն նոյն երկիրները ը-
րած առուտուրներէն աւելի շահաւոր է . ուստի
այս երկիրս վաճառականութեան վրայ տեղեկութիւն
թիւնն տալը կ'երեւի որ բոլորովին անօգուտ բան
պիտի չըլլայ մեր վաճառականներուն համար : Աւս-
տի հետեւեալ տեղեկութիւնս դաղընական թիւ
ըստած օրագրէն առնելով հոս կը գնեմք :

« Չինաստանէն եկած լուրերէն կը հասկնամք
որ այն տեղի առուտուրը անայժմ կայանի պէս
է . որովհետեւ այն տեղի վաճառականները կը յա-
մախն տք կը կոխեն , չալը ուրիշ ասորանքի հետ
փոխանակութեամբ տալ չեն ուղեր . ոսկի և ար-
ծաթ դրամով ծախել կ'ուզեն : Եւսնք համար Լաբու-
նիայի ձեռագործներէն այն բաները անգամ որ Չի-
նաստանու մէջ շատ կը վրնտուրվին , հիմա շատ
կոտորած են . քանից չինացիները թէ որ չալը հետ ա-
սոնք փոխել ուղեն նէ՝ իրենց շահուն Բնչպէս ձեռք
կուտայ նէ անանկ գին կը գնեն : Եւսնք համար այս
հոյտեմբեր ամսըվանս մէջ չինաց վաճառանոցը
ծախսած չուխան ամէնը 1341 Բասթաֆ եղաւ , ա-
մէն մէկ Բասթաֆ մէկ բիսպը և 10 սանգիմ . որ ան-
ցած տարի հոկտեմբերի մէջ 4000 Բասթաֆի չափ
բան ծախուեցաւ . ամէն մէկ Բասթաֆ տասնական
սանգիմ ելլել գնով : Չինաց վաճառականները կը
խորհէին որ ձեռք կը մօտենայ կոր . և վաճառա-
կանները իրենց երկիրը գառնալու ժամանակ ունե-
նալու համար ի հարկէ վար գնով տարու յանձնա-
ռու պիտի ըլլան , որ ձեռքերին գտնուած ասորան-
քը շուտով ծախուի , և Լաբունի տանելու ասորանք
նին առնելու ժամանակ ունենան : Վանդօն քաղա-
քէն հոկտեմբերի մէջ նաւերը դրուած չալը տասն
միլիօն լիպրայի (8.000.000 ձօխայի) կը հասնի . ասոր
երեք մասին երկուքը Ինկիլիզներու և միացածը
գրեթէ ամէնն ալ Լաբունիայի միացեալ նահանգնե-
րը պիտի երթայ :

« Շանհայի եղած վաճառականութիւնը ուրիշ
տեղերէն քիչ մը աղէկ կ'երեւէր , բայց հոն ալ ան-
ցած տարվան չէր հասներ : Եւսնք նաւահանա-
գրարիս գլխաւոր վաճառականութիւնը Ինկիլիզ
ըստ է . ասոր համար այն տեղ առուտուր ունեցող
տէրութեանց կողմէն հիւպատոս դրվիլը հարկաւ
ւոր սեպուած է . և քանի մը ամիս կայ որ ասոր վրայ
խօսք կ'ըլլուի : Եւսնք ետքը որ Շանհայի Ինկիլիզ
առուտուրի մասն , Վանդօնի վաճառանոցին մէջ
Նանքինու Ինկիլիզներու յարգը հարկաւ պիտի կոտորի .
որովհետեւ Ինկիլիզ առուտուրը քիչ գրամագլխով
կը դառնայ . չալի առուտուրի պէս շատ գրամագլ-
խով չուղեր :

« Վանդօնի վաճառանոցը ծառայող ստորին առ-
տիճանի մարդոցմէն շատը հիմա Շանհայի կ'անց-
նին կոր . և ասիկայ Ինկիլիզներուն ակտիւութեւ բա-
նը չէ . որովհետեւ Վանդօնի առուտուրը ասով
կամայ կամայ կը նուազի : Եւսնք մարդիկս բարուց
կողմանէ ալ աղէկ մարդիկ չեն . ուստի ասոնք Չի-
նաց երկրին մէջ որքան շատ տարածվին նէ՝ այնքան
շատ տեղ եւրոպացիներուն յարգը կը կոտորի . մա-
նաւանդ Չինաստանի հիւսիսային կողմերը . ուր
տեղ միջեւ հիմա եւրոպացի մեծերը և դեսպան
ները կրնային երթալ . և ասոնք հոն եւրոպայեցոց
անունը յարգի և անհաճելի ըրեր էին : Վանդօնի
ասանկ մանր մուկը վաճառականներուն խարդա-
խութիւնն ու անհաւատարմութիւնն ալ ետեւէն
ետեւ մօտաւորներուն պըղըկելով կը տարածի . և
քիչ ատենի մէջ Չինաստանի ծովեզերքը ամէնն ալ
իրարու պէս կ'ըլլան :

« Պ . Ռօպէռտ Թօմ , որ իմաստուն լեզուաբէս
մըն էր , և հիւպատոսութեան պատուով Չինաց
երկիրը կը կենար , սեպուեմբեր 14 ին մեռաւ Լինկ-
բօ քաղաքը , երկար հիւանդութիւն քաշելէն ետ-
քը : Չինաստան կեցող Ինկիլիզ իմաստուններէն
քանի մը հոգի եղան երեք տարուան մէջ մեռնող-
ները . և գրեթէ ամէնքն ալ իրենց երիտասարդու-
թեան ծաղկեալ հասակին մէջ : Ռօպէռտ Թօմսըն
և Թիւրքուլինգ (Թրատեղանդ) իմաստուններէն
զատ՝ բօրթուկացի իմաստուն մըն ալ մեռած է հոն ,
Պ . Ռօպէռտը , որ յիշեալ Ինկիլիզներէն շատ ա-
ւելի հմուտ և իմաստուն էր . Թէպէտ անունը ա-
նոյն անունը չափ ծանցուած չէ . քանից շատ ա-
տեն համբաւն ալ անխառնութիւն կ'ընէ : Հիմա
Չինաց լեզուագիտութեան և գրագիտութեան ե-
տեւէն ինչալու կարգը ամերիկացիներունն է , մին-
չեւ որ Պ . Ռօպէռտի և Պ . Մէտհուրաի տղայ-
քը մեծնան , և իրենք ալ իրենց հօրը փառաւոր ա-
նունը և յիշատակին ժառանգ ըլլան :

« Թիւրքուլինգ երկու հոսմական քարոզիչ
գացած ըլլալով կառավարութիւն անոնք բռնած էր .
Չինաց կառավարութեւ կողմէն զօրքացին այս մար-
դիկս անկէց առին Սաբա բերին , այն տեղ նստող
հիւպատոսին յանձնելու համար : Եւսնք քարոզիչնե-
րու են Պ . Կապօ և Պ . Հիւբ : Եւսնք Վրէժմէնի
բռնեցին նէ՝ առջի բերանը կայսեր գործակալ Վի-
Չէն Իշխանին առաջը տարին , որ Թիւրքուլինգ Լա-
սալ քաղաքը կը գտնուէր : Եւսնք ինչալու Պ . Լիւի-
նապետին վրայք տեղեկութիւն ուղեց . որուն
հետ ատենք բարեկամութիւն ըրած էր Չինքօն
կը տալու համար դաշնագրութիւն ըրած ատեն
նին . որ այս դաշնագրութիւնս ետքը կայսրը աւ-
րեց , և ետքը նորէն ընդունվեցաւ Նանքինի դաշ-
նագրութեան մէջ : Վի-Չէն Իշխանը Լիւիո նա-
ւապետին համար այս գովութիւնս ըրաւ . « Եւսն
մարդը շատ պատուական մարդ մըն էր ըսաւ . ա-
ղէկ և գլխով սիրտ ունէր . բայց ասանկ ծանր բա-
նէր գլուխ հանելու բաւական ճարտարութիւն և
հմտութիւն չունէր : Վիչ մը աւելի խելք ունե-
նար նէ ինչ աղէկ բան կ'ըլլար : պատերազմէ պա-
տահաճ գէշութիւնները մեր վրայ այնքան չէին
ծանրանար » :

ՌՈՒՍՏԱՆ : Երկէջ առաջ Ռուսաց իշխանուե-
տակը եղած Լեհաստանէն Ռուսիա գաղտը եկող և
ապրանք տանող վաճառականներէն մաքս առնուիլը
կայսեր հրամանաւ վերացուած էր : Հիմա նոր եկած
լրագիրերը կը պատմեն կ'ըսեն տաճկական ձեռքի
հալափա օրագիրը , որ Ռուսաց տէրութիւնը Լեհաց
երկիրը բոլորովին իւրացնելով լեհ բառն ալ վեր-
ցնելու , և անոր տեղը Նոր Ռուսիա բառը գործա-
ծելու վրայք հրամանագիր հանելու միայք ունի ե-
ղեր :

« Պետրբուրգէն կը գրեն դեկտեմբեր 13 ին , որ
տասն և հինգ օր կայ , Վանդօնի առջեւի ծովը
ստուած է : Հոս հոկտեմբեր տասնիկ են . բայց օդը
մեղմ է . քանի մը օր կայ որ շատ ձիւն եկաւ . և փո-
ղանքը պըղտորը գլուխը ըրաւ : Սասիկ հովով
մը Նիւիա գետին ջուրերը բարձրացան 3 ոտնաչափ
և 6 քմաչափ . բայց իրիկան դէմ ինչնալ սկսան :

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻՒՀԷՆՏԻՍԷԱՆ